

بررسی جایگاه وکیل مدافع متهم در تحقیقات مقدماتی در حقوق جزا و جرم شناسی

اصغر خاندان^۱

^۱ کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زاهدان، زاهدان، ایران

چکیده

همواره قواعد حقوق و قوانین در پی عدالت گسترتری بوده تا آدمی در آسایش و امنیت و با انتظام جامعه در محیط زندگی خویش به حیات ادامه دهد. از زمان خلق بشر و تشکیل اجتماع آرام آرام تحولات چشم گیر قوانین ایجاد شده و هم اکنون نیز متداوم است. بر همین اساس در ایران قبل از اسلام و بعد از اسلام نیز رعایت حقوق انسان ها که خود مظهر تحقق عدالت و امنیت می باشد و احترام گذاشتن به افراد منتسب به گناه وجود داشته و همانند رودخانه ای همیشه جاری عمیق تر و بزرگتر می شود. اندیشمندان انسان دوست و شجاع نیز از جمله منتسبکیوو روسو و بکاریا و سایر علما و فلاسفه به کرار رعایت حقوق آنان را خاطر نشان کرده و قواعد زندگی انسانی را آموزش داده اند.

واژه‌های کلیدی: وکیل، متهم، تحقیقات مقدماتی، حقوق جزا و جرم‌شناسی.

مقدمه

دفاع از حقوق فرد متهم نیز مصداقی از رعایت حقوق و احترام به انسانها قلمداد می شود کسی که فقط منتسب به بزه شده است و هیچ اثباتی در این مرحله وجود ندارد فقط دارای حقوق و مسلمات بدیهی جهت اثبات بی گناهی و برائتش می باشد. ضمن اینکه آیا همه افراد از این حقوق در این شرایط مطلعند و آیا آگاهی از حقوق انسانی و قانونی خود دارند. قطعاً همه ی افراد این آگاهیها را نداشته و حقوق بدیهی و مسلم خویش را نمی دانند. امروزه این حقوق در جوامع بشری واضح و عینیت داشته و در مقررات موضوعه و عرفی جایگاه شگرفی دارد. رعایت حقوق متهم و اعمال آن و داشتن امکانات و تساوی سلاح ها جهت اثبات برائت در جایی که دلایل علیه اوست از مسلمات حقوق متهم است. که حق دفاع و حق داشتن وکیل و فرد مسلط و آگاه به امور حقوقی و قانونی از بدیهات مصادیق حقوق متهم و بزهکار می باشد. که در قوانین و حقوق کنونی جوامع این حق بیشتر از پیش نمودار شده و مناسب تر رعایت و اعمال می شود. لذا مقررات و اصول و قواعد حقوق کیفری ایران نیز از این بدیهی فارغ نبوده و تا حد امکان آن را رعایت و اعمال کرده است.

بیان مساله

تأمین منافع متهم و حفظ مصالح اجتماعی از اهداف مهم قوانین آئین دادرسی کیفری است. آئین دادرسی کیفری قانون افراد پاکدامن و سالم و قانون کیفری برای کیفر دادن افراد جانی و تبهکار می باشد بطوری که افراد بی گناه و مظلوم با اتکاء به آن مصون از تعقیب و مجازات خواهند بود و بی گناهی خویش را ثابت می کنند لکن قوانین کیفری جهت اصلاح و ارعاب مجرمین و بزهکاران می باشد. حقوق دفاعی متهم که امروزه به عنوان لازم لاینفک محاکمه منصفانه در اسناد بین المللی و منطقه ای حقوق بشر و قوانین و مقررات ملی کشورها مطرح و مورد حمایت واقع می شود.^۱ حفظ نظم و دفاع از حقوق جامعه همه جا با حمایت از حقوق متهم محدود و متوازن می گردد. اصل برائت منشأ همه حقوق و تضمینات دفاعی متهم و اساس آئین دادرسی کیفری محسوب می شود. بازداشت موقت و جلب سیار به ویژه توسعه دایره تجویز آنها از جهات مختلف مغایر حقوق متهم تلقی می گردد. لذا بر نقش وکیل مدافع حفظ این حقوق در مراحل مختلف فرایند دادرسی کیفری تأکید خاص می شود. تفهیم اتهام، منع تلقین و اغفال، اخذ آخرین دفاع، سکوت و اعلام حق سکوت، اقناع وجدانی قاضی و طریقت ادله به عنوان مصادیق لازم الرعایه حقوق متهم مورد بحث واقع می شوند در نظام فکری قانون به نفع متهم تفسیر می شود و پیشنهادهایی چون تشکیل پرونده شخصیت تفویض تشخیص کفایت ادله دادسرا به مقام قضائی مستقل و جبران زیانهای وارده بر زندانیان بی گناه مطرح می گردد.

اهمیت و ضرورت تحقیق

حقوق دفاعی متهم عبارتست از مجموعه امتیازات که در یک دادرسی عادلانه و منصفانه از آن برخوردار باشد تا بتواند در مقابل ادعایی که خلاف اصل برائت و بی گناهی او شده در شرایطی آزاد و انسانی توسط خود و وکیل خود دفاع کند نظیر اصل تساوی سلاح ها که هر طرف دارای امتیازات خاص بوده و توسط آن ادعا و اقدامات خویش را انجام می دهند متهم نیز برای رعایت و تساوی این سلاح ها و امکانات باید از آنها بطور متوازن و مساوی برخوردار باشد. صدور اعلامیه حقوق بشر و شهروند فرانسه در سال ۱۷۸۹ و اعلامیه حقوق جهانی بشر در سال ۱۹۴۵ و کنوانسیون بین المللی حقوق مدنی و سیالی مصوب ۱۹۶۶ و کنوانسیون اروپائی حمایت از حقوق بشر و آزادیهای اساسی افراد مصوب ۱۹۵۰ و غیره همگی به صراحت و به ظرافت خاص

^۱ - چکیده مقاله دکتر جلیل امیری در کتاب علوم قضائی، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی (سمت) ۱۳۸۳.

حقوق متهمان و مجرمان را به کرار گوش زده کرده و تکلیف نموده اند که بر همه آشکار و پرواضح است که وجود و رعایت این حقوق مهم بوده و نجات جان و مال و آبروی انسانیت می باشد. ضرورت تفهیم اتهام در اسرع وقت و داشتن فرصت و تسهیلات لازم جهت تمهید دفاعیات و حق استفاده از معاضدت وکیل مدافع حق پرسش و پاسخ از شهود له و علیه حق برخورداری از خدمات رایگان مترجم و غیره همگی از حقوق بدیهی متهم بوده که در ماده ۶ کنوانسیون اروپائی حقوق بشر به احصاء مهمترین حقوق دفاعی متهم که رعایت آنها در یک رسیدگی کیفری ضروری است پرداخته است.^۲ در دعاوی کیفری در واقع متهم با تکیه بر اصل برائت یا فرض بی گناهی دادسرا را مکلف ساخته که با ارائه دلایل و شیوه های انسانی خلاف آنرا ثبات نماید و در صورت فقدان دلیل متهم هرگز تکلیفی به اثبات بی گناهی نداشته و مبری شناخته می شود این نیز جزء لاینفک حقوق بدیهی متهم است که فی الواقع یک دفاع آزادانه نیز از مظاهر آن تلقی می شود.

آئین دادرسی کیفری و حقوق متهم:

آنجا که به جنبه های شکلی حقوق کیفری مربوط می شود هدف از اتخاذ این تدابیر و الزام بر اعمال آنها حمایت از حقوق متهم در برابر دادرسی کیفری است. اینکه اجرای موثر این معیارها در سطح ملی کارسازترین راه تضمین چندین حقوقی است مورد رضایت و توافق همگان می باشد. در کشور ما نیز متأسفانه به دلیل عدم بازرسی و نظارت بر اقدامات و تصمیمات قضائی و فقدان ضمانت اجرائی تخلف از توصیه های شرعی ناظر به حفظ حقوق متهم نمی توان ادعا کرد که محاکمات کیفری عملاً به نحوی منصفانه و با رعایت حقوق دفاعی متهم صورت گرفته است. از همین روی انسانهای بزرگ و حقوق دانان آزادیخواه کشور که متکی به انسانیت و تدابیر انسانی با مبانی و معیارهای امروزی حقوق کیفری کوشش و تلاش کرده اند تا جنبه های ماهوی و شکلی حقوق کیفری داخلی را با ملاحظه حقوق متهم و کرامات عالیله انسانی پی ریزی کنند.^۳ قانون اساسی با پذیرش اصول کلی حقوقی دفاعی متهم در اصول ۳۲ تا ۳۹ و اصول ۱۶۵ تا ۱۷۱ تأکیدی بر الزام رعایت آنها در دادرسی های کیفری نموده است. نقش دکترین حقوقی نیز در این تلاش ها قابل ستایش و در خور توجه است که نقاط تاریک و مبهم این اصول کلی را روشن و نقایص و خلل و سکوت آنها را بطور منطقی و منصفانه با در نظر گرفتن تمامی جوانب گوشزد کرده اند. گرایش به تقلیل و کم رنگ کردن سری و محرمانه بودن تحقیقات مقدماتی و تقویت بعد ترافی آن امروزه عرصه مداخله وکیل مدافع را در این مرحله از مراحل دادرسی کیفری فراخ تر کرده است که بر بررسی مواد قدیم در این راستا این موضوع آشکار و بارز به نظر خواهد رسید. اصل برائت منشأ حقوق دفاعی متهم و آثار آن از قبیل تحصیل دلایل بطور استثناء و منع اجبار متهم به اثبات بی گناهی یا شهادت و اقرار علیه خود و ضرورت تدوین قوانین با هدف عادلانه بودن دادرسی ها لزوم تفسیر شک به سود متهم و غیره بازداشت موقت و تضییع حقوق دفاعی متهم و مغایرت آن با اصل برائت و تأثیر بازداشت موقت بر سرنوشت دعوی و تعارض بازداشت موقت با برخی نهادهای کیفری و غیر همگی از آثار و حقوق اصل برائت و حقوق متهم بوده و مسلماً آئین دادرسی کیفری اصول و مقرراتی است که اصل برائت جان کلام آن می باشد.

۲- اصل برائت:

امنیت و آزادی دو گوهر گرانبهای انسان در اجتماع زندگی اش می باشد. که بستر رشد، تکامل، بالندگی افراد اجتماع را هم فراهم می کند مصونیت از تعرض دیگران یکی از ابعاد امنیت بشمار می رود آزادی در مفهومی نیز به معنای برخورداری از اراده

^۲ فرایند کیفری، (مجموعه مقالات)، دکتر منوچهر خزانی، انتشارات گنج دانش، سال ۱۳۷۷.

^۳ - مجموعه مقالات، دکتر جلیل امیدی، کتاب علوم جنائی، انتشارات سمت سال ۱۳۸۳.

^۴ - مجموع مقالات، دکتر باقر شاملو، کتاب علوم جنائی انتشارات سمت، ۱۳۸۳.

و توانائی برانجام ترک آن محسوب می گردد. اصل براءت که در فقه یکی از اصول عملیه است از بعد کیفری به عنوان ضامن آزادیها و حقوق مشروع و قانونی افراد مورد توجه گرفته است.

اصل براءت یا فرض بی گناهی یکی از اصولی ترین اصول و قواعد حقوق کیفری قلمداد می شود که اهمیت آن امروزه بر همگان مبرهن و پرواضح است از قرون گذشته نیز انسانهای آزاده و با شهامت با وجود حاکمیت اوضاع و احوال نابسامان و غیر انسانی زمان خویش فریاد اصل بی گناهی و براءت را سر داده اند که تا کنون صدایشان در گوش همگان زمزمه می شود. اصل براءت تضمین کننده امنیت، آزادیهای فردی و جمعی و انتظام دادن اجتماع و استقرار عدالت و قسط عملی است. وظیفه همه اقشار و گروههای اجتماع به ایجاد و اعمال آن می باشد چه در مرحله قانون گذاری و چه در مرحله اجراء قانون توسط همه باید اجرا شود تا با رعایت این اصل در همه صورت و وضعیت های زندگی ناظر اقدام به اصل کرامات عالیه انسانی و فضایل انسانی و انسانیت باشیم. اصل بی گناهی یکی از تکیه گاههای نظام هر اجتماع قانونی است. هر اجتماع از قوانین متعدد برخوردار است که قانون کیفری آنان با اتکاء و پشتیبانی اصل براءت به نظم و نسق در می آید که امنیت و آسایش و عدالت را در پناه اصل براءت که ناشی از اقدام به انسانیت و رعایت حقوق انسانی افراد است را در اجتماع گسترده نماید. امروزه علوم نیز در راستای همین اصول و مظاهر قدم بر می دارد. علم حقوق نیز از این وصف و ویژگی فارغ نبوده و مهجور نمانده است. در نظام های نوین کیفری علم حقوق حفظ حقوق و آزادیهای فردی و احترام بر انسانیت افراد را در بطن و مبانی خویش قرار داده است.

۳- حق دفاع

یکی از مصادیق و آثار اصلی و مهم اصل براءت حق اثبات بی گناهی و دفاع فرد منتسب به گناه می باشد که در تمامی مراحل دادرسی کیفری این حق برای وی محفوظ و قابل اعمال است. چرا که از مصادیق بارز و آشکار اصلی آزادی و احترام به حقوق افراد و رعایت حرمت کرامات عالیه انسانی ایجاد امکانات و وسایل متساوی جهت دفاع و در محکمه تبرئه یک انسان مظلوم و بی پناه که منتسب به ارتکاب بزه شده است، می باشد. حق دفاع البته در تمامی جوامع بشری حتی از زمان خلق بشر بطور محدود با تحولات شگرف موجود بوده و امروزه به بهترین نحوه این حق و اعمال آن در جماعات و زندگی های بشر قابل مشاهده می باشد. فکر آزادیخواهی و حمایت فرد در برابر جامعه و حکومت، اندیشمندان را بر آن داشت تا قوانین کیفری را به نفع متهم اصلاح کنند این عقیده رواج یافت که متهم طرف اصلی و مهم دادرسی های جزائی است. تمام ماجراهای غم انگیز دادرسی های جزائی به خاطر انسان نگون بختی است که متهم نامیده می شود باید آزادی کافی و متناسب وجود داشته باشد و تمام امکانات در اختیار او قرار گیرد تا بتواند از خود دفاع کند. فلذا به همین جهت و ظهور عقاید و اندیشه ها باعث گردید قوانین کشورها با تحولات عظیمی برخوردار باشد اجرای مجازات و محاکمه در دادگاه های صالحه دادن امکانات و وسایل دفاعی و رعایت تساوی سلاح و تناسب اختیارات متهم باعث گردید که رعایت حقوق متهم و اصل براءت با دادن حق دفاع و اقامه دلایل جهت اثبات بی گناهی بیشتر نمود پیدا کند که جای بسی خوشحالی و خرسندی است.^۵ در مراحل مختلف دادرسی از مرحله تحقیقات مقدماتی تا مرحله صدور حکم تلاشی برای احیای حقوق فردی (اصحاب دعوی) و اجتماعی مدنظر است و در این صورت دفاع از مواضع و حقوق برای هر یک از مدعیان امر حقی به نظر می رسد.

۴- حق داشتن وکیل در تمام مراحل رسیدگی

^۵ - قانون آئین دادرسی کیفری، جلد ۴، (اندیشه ها)، نوشته: دکتر محمود آخوندی، انتشارات اشراق سال ۱۳۸۱.

^۶ - قانون آئین دادرسی کیفری، دکتر محمد آشوری، انتشارات سمت سال ۱۳۸۳.

^۷ - حقوق بشر و مفاهیم مقررات، انصاف و عدالت نوشته: دکتر محمد آشوری و سایرین، انتشار دادگاه تهران: سال ۱۳۸۳.

جزء سوم از بند ۳ ماده ۶ کنوانسیون به استفاده متهم از همراهی وکیل اختصاص دارد «هر متهمی حق دارد از خود شخصاً یا به وسیله وکیل مدافع خود دفاع کند و چنانچه از تمکن مالی برای پرداخت حق الوکاله برخوردار نباشد در موردی که عدالت اقتضاء کند می تواند از خدمات جسمانی وکیل تسخیری بهره مند شود^۸ با عنایت به منطوق این جزء از بند ۳ مشخص می شود که متهم اجازه دارد که یا خود قادر به دفاع از اتهام وارده می باشد و آنرا به مرجع دادرسی اعلام کند در این صورت است امکانات و وسایل لازم جهت دفاع از خویش را برای وی فراهم می کند پرونده و اوراق آن را در اختیار وی قرار داده حضور در جلسه را به وی ابلاغ و یک جلسه رسیدگی با رعایت اصل مساوات و انصاف برگزار می شود در غیر این صورت متهم به طور منصفانه قادر به دفاع از خویش نخواهد بود. در هر شکل غالباً متهمان وکلای خوبی برای خودشان نبوده و قطعاً به جهت ناآگاهی و مسلط نبودن به امور حقوقی قادر به دفاع از خویش نخواهد بود لیکن متهم تقاضای استفاده از خدمات حقوقی وکیل مدافع را ارائه دهد دادگاه باید علاوه بر تعیین یک وکیل مجانی ارتباط او را با موکلش به گونه ای محرمانه تضمین کند با این همه باید توجه کرد دولتها ملزم به تعیین وکیل برای متهم را علاوه بر تقاضای او موکول به عدالت و انصاف و مساوات شده اند. در هر حال از دیدگاه تاریخی ضرورت مداخله وکیل در دو مرحله تحقیقات مقدماتی و نهائی هم زمان احساس نگردیده و در حال حاضر نیز در اغلب کشورها و مقررات واحدی در ارتباط با مداخله وکیل در هر دو مرحله وجود ندارد. اصل سی و پنجم قانون اساسی که مقرر داشته «هر دادگاه ها طرفین دعوی حق دارند برای خود وکیل انتخاب نمایند و اگر توانائی انتخاب وکیل را نداشته باشند باید برای آنها امکانات تعیین وکیل فراهم گردد» و نیز ماده واحده «قانون انتخاب وکیل توسط اصحاب دعوی مصوب ۱۳۷۰/۷/۱۱ مجتمع تشخیص مصلحت نظام ضرورت مداخله وکیل مدافع و تکالیف جامعه به تأمین آن در صورت عدم تمکین متهم را فقط در دادگاه ها و به هنگام رسیدگی کیفری ملحوظ داشته است و متأسفانه در ارتباط با لزوم مداخله وکیل در تحقیقات مقدماتی به سکوت بسنده کرده است. مع الذلک اهمیت و ارزش مداخله وکیل مدافع متهم در تحقیقات مقدماتی بر همگان پوشیده نیست هر چند حق استفاده از وکیل توسط متهم آن هم در مرحله دادرسی به سختی و دیرتر مورد قبول واقع شده است^۹ که از ریشه رعایت اصول سیستم تفتیشی حاکم بر قرون ۱۸ و ۱۹ منبعت شده است. هم اکنون با عنایت به حدوداً ترافیعی شدن تحقیقات مقدماتی از یک جهت و عدم توانائی متهم مظلوم به وسایل و امکانات دفاعی مناسب در دادرسی و عدم رعایت انصاف و مساوات توسط دادرسی و تضعیف حقوق بدیهی و انسانی متهم ضمن ایجاد تالی فاسدهای مزبور باعث اطاله دادرسی و به تطویل انداختن فرآیند دادرسی کیفری می گردد لذا توجه و امعان نظر واضعان قانون کیفری به جایگاه و اهمیت حضور وکیل مدافع در مرحله دادرسی کمی بیش از پیش بیشتر شده است. تبصره الحاقی ماده ۱۱۲ از قانون آئین دادرسی کیفری سابق مجوز حضور وکیل در تحقیقات مقدماتی را در نظم کیفری ایرانی بطور محدود صادر و مطرح کرده است. هر چند صرف حضور وکیل در این مرحله گامی مثبت و مناسب است. لکن عدم دفاع متناسب و فقدان اختیارات لازم در این زمینه به نظر می رسد که اصل تساوی امکانات دفاع و یا دفاع متناسب به خوبی رعایت نشده است.

۵- عدم محرومیت وکیل مدافع در دفاع از متهم:

همان گونه که پیشتر معروض شد برای اینکه اصل مساوات در تمامی مراحل رسیدگی رعایت شود و هر طرف دارای سلاح ها و امکانات مساوی در جهت اثبات ادعا یا دفع ادعای دیگری باشند و ضروری تر از همه این که فرد منتسب به گناه و یا بزه نیز همانند شاکی و مرجع تحقیق دارای امکانات مساوی جهت اثبات بی گناهی در زمانی که دلایل علیه او اقامه شده است باشد و محرومیت او در آزادی ابراز دلایل و قرائن بی گناهی و محدود بودن دفاعش بی عدول از اصل مساوات و انصاف و رعایت عدالت خواهد بود. متهم بیچاره نیز حق دفاع دارد آنها را با آزادی و استقلال کامل. پس از شنیدن اتهام و فهمیدن اتهام و پی

^۸ - حقوق بشر و مفاهیم مساوات، انصاف و عدالت، نوشته دکتر محمد آشوری و سایرین، انتشارات دانشگاه تهران، سال ۱۳۸۳.

^۹ - عدالت کیفری، دکتر محمد آشوری، انتشارات گنج دانش، سال ۱۳۷۶.

بردن به نوع دلایل ابرازی شاکی حق دفاع مناسب با رعایت حقوق وی را خواهد داشت چه در مرحله تحقیقات مقدماتی و چه در زمانی که قبل از دادسرا تحت نظر ضابطین دادگستری است حق دفاع آزادانه و با اختیار و اراده آزاد خویش را دارد. و نمی توان او را محدود نمود نوع اتهام و دلایل ابرازی و بطور کلی بایستی محتویات پرونده به اطلاع او برسد تا بتواند دفاعی با اختیار داشته باشد.^{۱۰} فرض براءت متهم و حق دفاع از خویش مجموع تضمینات قانونی و قضائی است که در سطح ملی، منطقه ای و یا بین المللی برای افرادی که در مظان ارتکاب بزه قرار گیرند در سراسر یک رسیدگی کیفری و با هدف اتخاذ تصمیمی عادلانه و بدور از اشتباهات قضائی منظور شده باشد. متهم از اثبات بی گناهی خود تکلیفی ندارد و دادسرا مکلف به اثبات گناهکار بودن اوست و تحصیل دلیل باید با توسل به شیوه های صحیح قانونی و با هماهنگی لازم با اصول اخلاقی و ضوابط حاکم بر ضرورت رعایت کرامت انسانی و حقوق متهم به عمل آید و سکوت وی نیز دلیل بر بزهکاریش نخواهد بود. دادن امکانات لازم رعایت حرمت انسانی و حیثیت وی ایجاد محیطی امن و استماع دفاعیات و توجه کامل به شخصیت و دلایل ابرازی و سایر وسایل دیگر که همگی حق دفاع و رعایت حقوق متهم که ناشی از اصل براءت می باشد ناشی شده است. متهم نیز همانند شاکی حق استفاده از وسایل تدافعی و حقوق مختصه خود می باشد. فرد بیچاره ای که به حق یا نا به حق مورد تعقیب قرار گرفته و آبرو، شرف، حیثیت، آزادی و حتی حیات او در معرض نابودی است. برای متهم باید آزادی کافی و متناسب وجود داشته باشد و تمام امکانات در اختیار او قرار گیرد تا بتواند از خود دفاع کند.^{۱۱}

۶- آزادی وکیل مدافع در تحقیقات مقدماتی

همان گونه که متهم با اتکاء به اصل براءت و اینکه بار اثبات گناهکار بودن وی با شاکی و دادسرا است و او هیچ تکلیفی در اثبات بی گناهیش ندارد به همین لحاظ از آزادی و اختیار کامل در دفاع از خود در مرحله تحقیقات مقدماتی برخوردار باید باشد و استفاده از هر گونه وسایل و امکانات دفاعی و تضمینات لازم جهت تأمین و حفظ حقوق متهم وجود داشته باشد بدیهی است وکیل او نیز بایستی از امکانات و وسایل آزادی و استقلال دفاع برخوردار باشد. فرد متهم فردی بدون اطلاع و ناآگاه به امور حقوقی و فنی و تکنیک های قضائی است. قطعاً وکیل او که فردی آگاه و مسلط به این امور است باید به راحتی و اراده آزاد آنها برای تبرئه موکل (متهم) خویش استفاده نماید. محدودیت در کار وکیل و سلب آزادی دفاع از وی تحت هیچ عنوان توجیه منطقی ندارد و مستقیماً اصل براءت را مخدوش می کند و این یک رسیدگی عادلانه و منصفانه نیز نخواهد بود و عدالت نیز مستقر نخواهد شد. لذا وکیل مدافع متهم نیز می بایستی همانند وکیل شاکی از امکانات و وسایل و سلاحهای متساوی و متناسب برخوردار باشد ضمن اینکه ضرورت این موضوع آنقدر بارز و آشکار است که وکیل از یک انسان مظلومی دفاع می کند که فقط مورد اتهام و منتسب به گناه شده و برای رهایی او از اتهام در صدد تلاشهای جدی باشد و این با تحدید آزادی دفاع او در تعارض است. هر چند مرحله تحقیقات مقدماتی برگرفته از نظام تفتیشی بوده و در این نظام رسیدگی بدون ترافع و کاملاً سری بوده است. نه متهم و وکیل وی حق مداخله یعنی حق دفاع را ندارند، می باشد که امروزه برخلاف این موضوع با کم رنگ شدن این نظام و ترافعی شدن آن و حضور وکیل و آزادی دفاع در مرحله دادسرا و چه در مرحله تحت نظر بودن متهم نزد پلیس یا ضابطین قضائی در قوانین غالب کشور درج و ایجاد شده است قرار دادن و در اختیار گذاشتن پرونده برای وکیل مدافع و سایر مساعدتهای قضائی لازم با وی در اطلاع گذاشتن کامل روند دادرسی و دلایل له و علیه متهم (موکلش) همگی اصل تساوی و توازن سلاح را در برداشته و قطعاً وکیل مدافع نیز با آزادی و اختیارات کامل از موکل خویش دفاع خواهد کرد.^{۱۲} الحاق تبصره ای به ماده ۱۱۲ قانون آئین دادرسی کیفری سابق بیان گر

^{۱۰}. دادرسی کیفری، دکتر محمد آشوری، انتشارات گنج دانش، سال ۱۳۷۶.

^{۱۱}. قانون آئین دادرسی کیفری، جلد ۴، اندیشه ها، دکتر محمود آخوندی، انتشارات اشراق، سال ۱۳۸۱.

^{۱۲} - عدالت کیفری، مجموعه مقالات، دکتر محمد آشوری، انتشارات گنج دانش، سال ۱۳۷۶.

تقریباً ترافیعی شدن و عدم سری بودن دادرسی کیفری در دادسرا و پذیرفتن مداخله و شرکت وکیل مدافع متهم در تحقیقات مقدماتی توسط واضع قانونی و عملی کردن آن توسط قضات دادسرا می باشد که این خود نشانگر سیر تحولات و تغییر مناسب و منطقی و منطبق با اصول و مبانی حقوق انسانی می باشد مع الوصف علیرغم پذیرفتن ماده قانونی مذکور لیکن به نظر می رسد که حق شرکت وکیل و دفاع او بایستی با آزادی بیشتر در تمامی مراحل بطور جدی و بیشتر در قانون قید و ذکر شود و عدم دخالت او در تحقیقات بازپرس (مرجع تحقیق) بازجوی تحدید آزادی دفاع وکیل است که با اصل کلی استقلال و آزادی اراده وکیل و حکمت دفاع مغایرت دارد لذا توسعه اختیارات وکیل مدافع علیرغم پذیرفتن کلی وی در مرحله دادسرا ضروری و بدیهی است و می بایستی در قوانین کیفری نیز ملحوظ واقع گردید که متأسفانه در قوانین بعدی نه تنها این مهم مورد نظر واقع نگردد بلکه واضع قانون پس از انقلاب اسلامی با تقریر و واضع ماده ۱۲۸ و تبصره آن اختیارات وکیل را محدودتر نمود و مواردی را بطور کلی استثناء نمود که خود منطقه استثناء توسعه پذیر بوده است. پس وجود نقص و عدم تکمیل و متناسب بودن مواد مذکور مغایر اصلی انصاف و مساوات می باشد و قطعاً نه متهم و تبعاً نه وکیل نمی تواند آزادانه با اختیار کامل آنچه که در توان و قدرت اوست را انجام و یک دفاع خوب به سود متهم داشته باشد.

تحقیقات مقدماتی و متهم:^{۱۳}

تحقیقات مقدماتی عبارت از مجموعه اقداماتی است که بوسیله مقامات خاص قضائی برای کشف جرم، جمع آوری دلایل و جلوگیری از فرار یا مخفی شدن متهم و اظهار نظر در خصوص قابل پیگیری بودن یا نبودن او بعمل می آیند مراحل تحقیقات مقدماتی از مراحل حساس و مهم دادرسی های کیفری است. نتیجه تحقیقات مقدماتی سرنوشت قضائی متهم را تعیین می کند. غالباً پرونده های کیفری همان گونه که در تحقیقات مقدماتی کامل شده در مراحل رسیدگی بعدی نیز همان نتیجه را در برداشته است یعنی اگر مجرمیت یک متهم در پرونده احراز شده در مرحله دادگاه نیز غالباً بر همین اساس نتیجه گیری و میزان و اعمال کیفرها صورت پذیرفته است و ممکن است عکس آن نیز صادر شود از همین روی تحقیقات مقدماتی برای یک متهم سرنوشت ساز بوده و نمی توان آنرا غیر مهم انگاشت. از زمان کشف بزه تا زمان صدور قرارهای نهایی توسط قضات دادسرا فرآیندی سپری می شود که اصول آن از نظام تفتیشی اخذ شده است. در دادسرا اصول حاکم بر تحقیقات مقدماتی از نظام تفتیشی بطوری که اغلب رسیدگی ها بطور غیرترافیعی و سری بوده و دادسرا و شاکی هر دو طرف متهم قرار می گیرند. و معمولاً همه مصیبت ها و معضلات آن بر سر متهم نگون بخت و مظلوم خالی می شود. شاکی با قدرت و امکانات زیاد قانونی و عرفی و از طرف دیگر دادسرا بعنوان نماینده جامعه در مقابل متهم قدالم می کنند. به همین لحاظ ضرورت تساوی امکانات و سلاح ها میان طرفین دعوی در تحقیقات مقدماتی یا دادسرا بطور جدی نمود پیدا می کند که متهم نیز با میزان حق استفاده از وسایل دفاعی برای اثبات بی گناهی خویش در جایی که دلایل علیه او اقامه شده رهائی یابد و به کیفر دچار نشود. جمع آوری دلایل له و علیه متهم که باید با سرعت و دقت هر چه تمام تر صورت گیرد بر این منظور قاضی دادسرا از شاکی تحقیق می کند از متهم بازجویی می کند نظر کارشناس اخذ می کند از شهود تحقیق می کند معاینه محل انجام می دهد و نظایر آن از فرار یا مخفی شدن متهم و اظهار نظر در خصوص پرونده با صدور قرار نهایی اقدامات ضروری قانونی تحقیقات مقدماتی است.^{۱۴}

۲- متهم و تحقیقات نهائی

تبعاً ضرورت رعایت حقوق متهم در مرحله تحقیقات دادگاه بیش از پیش قابل اهمیت و ارزش است. متهم ستمدیده ای که نتوانسته در یک دادرسی که اصول آن تقریباً همان سیستم تفتیشی بوده خود را رهائی دهد و پس از طی فرآیند تحقیقات مقدماتی با نگرانیها و اضطرابهای خاص خویش بالاخره به دادگاه و مرجع قاضی تحکیم پناه آورده تا شاید در این مرحله خود را

^{۱۳} - قانون آئین دادرسی کیفری، جلد ۲، دکتر محمود آخوندی، انتشارات فرهنگ وارث اسلامی، سال ۱۳۷۷.

^{۱۴} - قانون آئین دادرسی کیفری، جلد ۴ (اندیشه ها) نوشته: دکتر محمود آخوندی، انتشارات اشراق، ۱۳۸۱.

از بند و چنگال کیفر رهایی دهد. با امید به یک مکان امن پناه آورده و در راستای نجات خویش از اسارت دادسرا و تحقیقات جمع آوری شده علیه او می باشد. لذا دادگاه نیز با عنایت به ترافیعی بودن دادرسی باید امکانات و تسهیلات کافی را برای آمادگی دفاع به متهم را بدهد. اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی و اعلامیه اسلامی حقوق بشر و سایر قوانین و مقررات بین المللی این حقوق را به متهم پیش بینی و تکلیف کرده اند. متهم در تمامی مراحل رسیدگی مفروض بر بی گناهی است و هیچ چیزی این اصل را مخدوش و محدود نمی سازد البته قابل ذکر است که امروزه در سیستم های قضائی دنیا (دادگاه حقوق متهم را از دادسرا به مراتب بهتر و مناسب تر رعایت می کند و مقررات کشورها این موضوع را پذیرفته و اعمال می کنند در نظام قضائی کیفری ایران نیز متهم و وکیل او در مرحله دادگاه از اختیارات و امکانات بیشتری برخوردارند و عملاً قضات و دادگاه ها نیز این نرمش را بیشتر از دادسرا نشان می دهند قوانین موضوعه کیفری ایران نیز در موارد متعدد این اصول و قواعد را متذکر و اجراء آن را تکلیف کرده است و آن سختی و محدودیت دادسرا را برای دادگاه ها در برخورد با متهم و وکلای او پیش بینی نکرده است. علاوه بر اینکه در قانون اساسی این مقررات بطور کلی و در غالب اصول تهیه شده است در قوانین آئین دادرسی کیفری نیز تا کنون مقرر شده و به چشم می خورد. استقلال بی طرفی و رعایت اصل انصاف و استقرار عدالت از اصول اولیه و بدیهی دادگاه است که در تمام مدت زمان رسیدگی به پرونده بایستی رعایت شود.

۳- نگهداری تحت نظر متهم

^{۱۵} نگهداری متهمان تحت نظر ضابطین دادگستری در جرائم مشهود از مراحل مهم فرآیند رسیدگی قضائی می باشد. ضابط دادگستری که تحت ریاست و نظارت دادستان باید به تحقیق درباره بزه و دستگیری متهم اقدام کند در جرائم مشهود از اختیارات گسترده ای برخوردار است. در این گونه از جرائم ضابط دادگستری می تواند حداکثر تا مدت ۲۴ ساعت متهم را تحت نظر قرار دهد و پس از گردآوری دلایل او را نزد مقام قضائی حاضر کند نگهداری که نوعی سلب آزادی محسوب می گردد با حق آزادی و امنیت شهروندان مغایر است اصل برائت حکم می کند تا زمانی که جرم کسی در دادگاه ثابت نشده است حقوق و آزادیهای او محفوظ بماند. بنابراین متهم حق دارد. در برابر اتهاماتی که ضابط دادگستری به او نسبت می دهد از خود دفاع کند. برای تدارک دفاع از خود متهم حق دارد از موارد اتهام مطلع شود و تا حضور وکیل در برابر سئوالات مأموران سکوت اختیار کند متهم حق دارد به محض دستگیری غیبت خود را به خانواده و نزدیکان اطلاع دهد و از مشاوره پزشکی بهره مند گردد. در حقوق کشور ما این مرحله از تحقیقات پلیسی ضابطه مند نیست و قانون گذار تضمین های لازم را در قانون پیش بینی نکرده است لذا اصلاح مقررات آئین دادرسی کیفری به منظور تضمین حقوق مظنونان و متهمان در این مرحله از تحقیقات ضروری است.^{۱۶} سنگ بنای نخستین دادرسی کیفری که انسجام و استحکام آن در گرو رعایت قواعد و اصول مهندسی قضائی است در این مرحله گذاشته می شود. بطور کلی تحت نظر قرار دادن مظنونان، متهمان مهم ترین استثنائی است که به اصل لزوم تحصیل اجازه، از مقام قضائی وارد شده است اما مهمترین اصلی که با سلب آزادی فرد پیش از اثبات تقصیر در یک دادگاه صالح به مخاطره می افتد اصل برائت است. رعایت این اصل که در تمام مراحل رسیدگی باید نصب العین مقامات اجرائی و قضائی قرار گیرد اقتضا می کند که مظنون یا متهم بتواند در برابر مقامات مذکور از خود دفاع کند دفاع از خود حقی است که به یک دادرسی عادلانه مفهوم می بخشد. بند ۱ ماده ۱۱ اعلامیه جهانی حقوق بشر و بند ۲ ماده ۱۴ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی و همچنین اصل ۳۷ قانون اساسی ایران که مقرر می دارد «اصل برائت است و هیچ کس از نظر قانون مجرم شناخته نمی شود مگر اینکه جرم او در دادگاه صالح ثابت گردد».

وکیل مدافع متهم در قانون آئین دادرسی کیفری ایران:

^{۱۵} - تحت نظر و نگهداری - از مجموعه مقالات - دکتر محمد علی اردبیلی - انتشارات سمت، سال ۱۳۸۳.

^{۱۶} - تحت نظر و نگهداری - از مجموعه مقالات - دکتر محمد علی اردبیلی - انتشارات سمت، سال ۱۳۸۳.

همان گونه که پیشتر به اشعار رسید تمامی اعلامیه های بین المللی از جمله حقوق بشر و شهروند فرانسه و اعلامیه جهانی حقوق بشر - میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی و غیره جهت تضمین حقوق متهم علی الخصوص در مرحله دادسرا اصول اولیه و انسانی و حقوق متهم را مطرح و دولت را مکلف به اعمال آن نموده است بر همین اساس قوانین کیفری کشور ما نیز با امعان نظر و توجه در مقررات خویش درج و قوه قضائیه مکلف به اجراء و اعمال شده است. بند ۳ از ماده ۶ کنوانسیون اروپائی حقوق بشر به احصاء مهمترین حقوق دفاعی متهم که رعایت آنها در یک رسیدگی کیفری ضروری است پرداخته است. از جمله آن این است که مقرر داشته «هر متهمی حق دارد از خود شخصاً یا به وسیله وکیل مدافع منتخبش دفاع کند و چنانچه از تمکن مالی برای پرداخت حق الوکاله برخوردار نباشد در مواردی که عدالت اقتضاء کند. می تواند از خدمات مجانی وکیل تسخیری بهره مند شود» با عنایت به منطوق این جزء بند ۳ مشخص می شود که متهم مجازات از دو راه یکی را انتخاب کند یا خود به تنهایی از خود دفاع کند و قاضی با عنایت به حضور او در جلسه دادرسی با در اختیار گذاشتن پرونده و اعطاء سایر امکانات دیگر بطور منصفانه و عادلانه به استماع دفاعیات او پردازد و یا اینکه توسط فردی خبره و مسلط بعنوان وکیل مدافع خود در جلسات حاضر و به دفاع از خویش پردازد.^{۱۷}

انتشار اعلامیه ها و فریاد دانشمندان و فلاسفه انسان دوست در سرتاسر جهان و بازتاب آن در نظامهای حقوقی و قضائی دنیا و تحولات شگرف آن بازتاب گسترده ای در سیستم و نظامهای حقوقی (کیفری) و قضائی دولت ها داشته است. انتقادات شدید به وضع قضاوت و دادگاه های قرن ۱۸ و ۱۹ و اعتراض های جدی و منطقی به سیستم و نظام تفتیشی و اصول آن با سیر در گذر زمان نظام تفتیشی و غیر تدافعی بودن و عدم رعایت حقوق متهم و فقدان تساوی سلاح ها و امکانات آن کم رنگ شد و در قوانین کشورها هرچه بیشتر و تمام تر نظام تفتیشی آثار خود را از دست می داد و محاکم روی به اتهامی بودن و رسیدگی رعایت حقوق بدیهی متهم آوردند. که قوانین کیفری ایران نیز مشمول آن شده است.^{۱۸} در جهان امروزی با پیشرفت هایی که در اصول دادرسی های کیفری بوجود آمده است به متهمان اجازه می دهند تا در مرحله تحقیقات مقدماتی نیز از حضور وکیل مدافع بهره مند شوند. در بسیاری از کشورهای جهانی حتی در مرحله تفهیم اتهام، حتی داشتن وکیل نیز به متهم تفهیم و تذکر داده می شود که حق دارد تا حضور وکیل مدافع خود از پاسخ دادن به پرسش امتناع ورزد.

ماده ۱۲۸ قانون تشکیل دادگاه های عمومی و انقلاب در امور کیفری:

تبصره الحاقی ماده ۱۱۲ قانون آئین دادرسی کیفری سابق همان گونه که بشرح قاضی گذشت اولین قانونی بود که حضور و شرکت وکیل مدافع متهم در هنگام تحقیقات مقدماتی را تجویز کرد^{۱۹} بطوریکه با درخواست و معرفی متهم قاضی مکلف به پذیرش آن بود. این تبصره الگوی قانون گذاری های بعدی در این راستا شد. و مقنن بعد از انقلاب در سال ۱۳۷۸ با الهام از آن ماده ۱۲۸ از قانون آئین دادرسی کیفری و یک تبصره را به تصویب رساند، ماده مذکور مقرر می دارد «متهم می تواند یک نفر وکیل همراه خود داشته باشد. وکیل متهم می توان بدون مداخله در امر تحقیق پس از خاتمه تحقیقات، مطالبی را که برای کشف حقیقت و دفاع از متهم یا اجرای قوانین لازم بداند به قاضی اعلام نماید. اظهارات وکیل در صورتجلسه منعکس می شود...» این ماده نیز گامی در جهت ترافعی شدن تحقیقات مقدماتی برداشته و درصدد رعایت حقوق متهم بوده است. لکن به همان منوال قبلی حضور وکیل را در مرحله تحقیقات مقدمات را جایز شمرده است. وکیل مدافع متهم می تواند در معیت متهم در مرحله تحقیقات بدون مداخله حاضر و ناظر باشد و چنانچه نظری داشت در پایان تحقیقات تذکرات و اظهارات قانونی خویش را جهت کشف حقایق و دفاع از متهم خویش بیان و در صورتجلسه نیز درج گردد. به همان منوال قدیم پایان و انتهای تحقیقات و

^{۱۷} - حقوق بشر و مفاهیم مساوات، انصاف و عدالت، نوشته دکتر محمد آشوری و سایرین، انتشارات دانشگاه تهران، سال ۱۳۸۳.

^{۱۸} - آئین دادرسی کیفری، ۴ (اندیشه ها) دکتر محمود آخوندی، انتشارات اشراق، سال ۱۳۸۱.

^{۱۹} - آئین دادرسی کیفری، اندیشه ها، دکتر محمود آخوندی، انتشارات اشراق، سال ۸۱.

بازجویی را زمان دفاع وکیل مدافع قرار داده است و هیچ فرقی از این حیث وجود نداشته و قدم بهتر و مناسب تری را برای بیشتر کردن زمان دفاع وکیل مدافع بر نداشته است در هر دو قانون حقوق متهم با محدودیت دفاع وکیل کم شده است. به همین جهت از لحاظ فنی نیز وقتی تحقیقات انجام می شود و به نهایت می رسد غالباً دفاع کردن و ابراز دلایل جهت اثبات بی گناهی متهم موثر در مقام نیست. یعنی وقتی که تحقیقات تمام می شود دفاع وکیل آنچنان تأثیر در تغییر روند رسیدگی و بی گناهی موکلش نخواهد داشت لذا به نظر می رسد قید انتهای تحقیقات برای دفاع کمافی السابق و متناسب نمی باشد. و هیچ توجیهی برای آن وجود ندارد.

مضافاً اینکه خاتمه تحقیقات مشخص نیست که آیا زمان صدور قرارهای نهائی می باشد یا اینکه هر تحقیقی که در هر جلسه رسیدگی صورت می گیرد پایان آن مدنظر قانون بوده است؟^{۲۰}

نظریه مشورتی ۷/۲۹۵۴-۸۳/۴/۱۴ اداره حقوقی قوه قضائیه اذعان نموده است: «... بدون مداخله در امر تحقیق...» مذکور در ماده ۱۲۸ ق.آ.د.ک آن است که در مرحله تحقیقات مقدماتی وکیل حق اظهار نظر و یا دفاع از متهم را ندارد و صرفاً پس از خاتمه تحقیقات آن هم با رعایت تبصره ذیل آن چنانچه مطالبی را برای کشف حقیقت و دفاع از متهم یا اجرای قوانین لازم بداند می تواند به قاضی اعلام تا در صورتجلسه منعکس شود.»

^{۲۱} نظریه ۷/۶۸۸۵-۱۳۸۳/۹/۱۴ اداره حقوقی قوه قضائیه حکم مقرر در ماده ۱۲۸۷ از ق.آ.د.ک ۱۳۷۸ که تصریح دارد وکیل متهم می تواند بدون مداخله در امر تحقیق پس از خاتمه تحقیقات مطالبی را که برای کشف حقیقت و دفاع از متهم یا اجرای قوانین لازم بداند به قاضی اعلام نماید. بدان معنی نیست که وکیل متهم صرفاً پس از اخذ آخرین دفاع می تواند مطالب لازم را بیان دارد. بلکه در صورت استمرار جلسات تحقیق با عنایت به اینکه مطالب اعلامی از سوی وکیل ممکن است مسیر تحقیقات را تغییر دهد و یا در کشف حقیقت یا دفاع از متهم و احراز واقع موثر باشد لذا اعمال استفاده از این حق در پایان هر جلسه تحقیق از طرف وکیل متهم بلامانع است.»

همان گونه که در نظریات فوق مقرر گردیده وکیل متهم در انتهای هر تحقیق در هر جلسه می تواند نسبت به دفاع از موکل خود اقدام کند و منظور از پایان تحقیقات زمان صدور قرار نهائی نمی باشد. اداره حقوقی قوه قضائیه نظر بر این دارد که پایان تحقیقات دلالت بر اتمام تحقیقات و اخذ آخرین دفاع از متهم نمی باشد بلکه هر تحقیقی که در هر جلسه رسیدگی صورت می گیرد در انتهای آن وکیل مدافع جهت دفاع از موکل خود اقدامات ذریبط را انجام می دهد. این نظریه اداره حقوقی قوه قضائیه بسیار جالب بوده و قطعاً حقوق متهم را به خوبی مدنظر داشته است. دفاعه را کمتر کرده است. این تفسیر به نفع متهم بوده و با اصول حقوق کیفری سازگاری دارد. و محدودیت پس با اینکه در ماده مذکور مراد قانون گذار از پایان تحقیقات مشخص نیست ولی با تفسیر و اعلام نظر اداره حقوقی قوه قضائیه می توان رویه ای مناسب پیش گرفت که پایان تحقیقات همان انتهای هر جلسه رسیدگی و پایان هر تحقیق می باشد و در عمل نیز توسط قضات دادسرا این موضوع قابل توجه و اهمیت باشد. تا متهم نیز از حقوق بیشتر دارا باشد.

من حیث المجموع ماده ۱۲۸ قانون آئین دادرسی کیفری همان مفهوم و منطوق تبصره الحاق ماده ۱۱۲ قانون اصول محاکمات جزائی را بدون تغییر در برداشته و از لحاظ محتوایی حقوق متهم را مورد نظر قرار داده است. تفاوت و تهافت چندانی میان این دو وجود ندارد هر دو آنگونه که می بایست حقوق متهم را رعایت کنند نکرده اند قید پایان تحقیقات و عدم مداخله در تحقیقات و عدم دفاع در اثنای تحقیقات همگی محدودیت هایی هستند که باعث عدم رعایت حقوق متهم بطور کامل خواهد بود که متأسفانه در مقررات جدید و قدیم به شرح ماضی مقرر گشته است. پس بدین صورت که در مقررات جدید مقنن

^{۲۰} - مجموعه نظریه مشورتی، اداره حقوقی قوه قضائیه، جمع آوری غلامرضا شهری و سایرین.

^{۲۱} - نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه، همان مرجع.

علیرغم تحولات چشم گیر در حقوق کیفری سایر کشور قانونگذار بعد از انقلاب اسلامی نیز نتوانسته به خوبی موضوع دفاع وکیل متهم را در مرحله تحقیقات مقدماتی تدوین و به اجرا گذارد و همان محدودیت های سابق وجود دارد.

وکیل شاکی در تحقیقات مقدماتی و نهائی

با ملاحظه ماده ۱۲۸ و تبصره آن و ماده ۱۸۵ و ۱۸۶ از قانون آئین دادرسی کیفری بعنوان اصلی ترین مقررات در این زمینه قطعاً این مهم بارز می شود که هیچ محدودیت و ممنوعیت از نظر مقنن برای شاکی و وکیل او در تحقیقات مقدماتی وجود ندارد. بطوریکه هیچ قانون یا مقرراتی در این خصوص وجود نداشته و وکیل شاکی در تحقیقات مقدماتی و هم در تحقیقات نهائی نه تنها حق حضور دارد بلکه با اختیارات و امکانات بیشتری حق شرکت و حتی حق مداخله در تحقیقات مقدماتی را دارد یعنی از بدو تشکیل پرونده بدون حضور شاکی شکایت خود را با وکالت از شاکی مطرح نموده تا انتهای تحقیقات مقدماتی و نهایی و حتی اجراء حکم حاضر شده و ممنوعیتی نیز از حیث مداخله در تحقیقات مقدماتی و غیره را ندارد. عدم قید محدودیت اختیارات وکیل شاکی یعنی حق و آزادی کامل حضور او در تمامی مراحل رسیدگی کیفری است. و عدم مداخله او حتی در تحقیقات مقدماتی در قانون قید نشده و این فقدان ممنوعیت دلیل بر جواز قانونی است.

وکیل متهم در تحقیقات نهائی:

قید تحقیقات مقدماتی در تبصره الحاقی ۱۱۲ قانون اصول محاکمات جزائی سال ۱۲۹۰ و ماده ۱۲۸ و تبصره آن از قانون آئین دادرسی کیفری سال ۱۳۷۸ باعث تخصیص شده و ممنوعیت وکیل مدافع متهم در مرحله دادگاه نص قانونی نشده و هیچ صراحتی در قانون وجود ندارد. بعبارت بهتر محدودیت دخالت وکیل مدافع متهم و حضور بدون دفاع او فقط در مرحله تحقیقات مقدماتی بوده و مسلماً هیچ ممنوعیتی در مراحل دیگر در قانون صراحتاً قید نشده است. در دادگاه قاضی حق اعمال ماده ۱۲۸ و تبصره آن را در خصوص متهم و وکیل او ندارد چرا که با وجود دادرسی در معیت دادگاه و انجام تحقیقات مقدماتی در دادرسی دیگر محدودیت های مزبور برای دادگاه (تحقیقات نهائی) و جاهت قانونی نداشته در غیر این صورت قیاسی مع الفارق محسوب است. وکیل مدافع متهم حق مداخله و حضور و اقامه دلایل له با اختیارات کامل را در دادگاه دارد توازن و تساوی میان شاکی و متهم قطعاً در دادگاه بهتر از دادرسی رعایت می شود و حتی اطلاع از مفاد پرونده و مطالعه و در اختیار گذاشتن پرونده در دادگاه نسبت به وکیل مدافع متهم ممنوع نشده و اصل بر جواز مقنن در این راستا می باشد.

در این مرحله مفاد اصل ۳۵ قانون اساسی نیز بهتر مراعات می شود. لذا وضعیت متهم و وکیل مدافع او در دادگاه بهتر از دادرسی یا تحقیقات مقدماتی می باشد که البته از حیث تاریخی به اصول سیستم اتهامی (ترافعی بودن رسیدگی) و عدم محرمانه بودن بر می گردد که متهم و وکیل او آزادانه و با وجود امکانات بیشتر مشغول دفاع می شوند. قاضی دادگاه نیز با رعایت اصول انصاف و مساوات و بی طرفی به دادرسی می پردازد. و آن تعصبات ناخودآگاه مجرمیت که غالباً در دادرسی وجود دارد را نسبت به متهم و وکیل او نخواهد داشت حتی در برخوردها نیز این مسائل قابل مشاهده و اذعان می باشد. لذا تضمینات حقوق متهم در بررسی قانون آئین دادرسی کیفری چه در مرحله قانونی و چه در بوته عمل در دادگاه بهتر و مناسب تر رعایت شده و نقایص مراحل مقدماتی را ندارد. هر چند در جواز این موارد قانون صراحتی نداشته است.

نتیجه گیری

مرجع رسیدگی کننده کیفری چنانچه به وکیل مدافع متهم وقت را ابلاغ یا اوراق را به وی ارسال کرد دیگر ضرورتی برای ابلاغ و اطلاع متهم ندارد. و متهم از گردشکار و فرآیند کیفری بدون اطلاع خواهد بود که این موضوع نیز از نواقص مقررات مذکور قلمداد می شود. چرا که متهم اصولاً می بایستی از تمامی جریانات و فرآیند کیفری مطلع باشد و بدون اطلاع وی حضور او در رسیدگی قاضی کیفری به خوبی نمی تواند قضاوت خود را به منصف ظهور بگذارد. چرا که عدم حضور و عدم اطلاع متهم و

فقدان دفاعیات خود متهم برای مرجع کیفری لازم و ضروری است. ۲۲ برای قاضی کیفری شخصیت متهم بسیار مهم و قابل توجه است تا متهم حاضر نباشد و قاضی او را نبیند نمی تواند او را به درستی تشخیص و ارزیابی کند. در پرونده های حقوقی قاضی دادگاه هیچ توجهی به شخصیت افراد و اصحاب دعوی ندارد بر اساس مدارک و مستندات و مقررات قانونی ذیربط بی طرفانه بدون تحصیل دلایل قضاوت می کند اما در پرونده های کیفری شخصیت و اوضاع و احوال متهم برای مرجع کیفری بسیار مورد توجه بوده و از اساس صدور رأی نسبت به او می باشد لذا حضور متهم در تمامی فرآیند رسیدگی کیفری لازم و ضروری است. و تبعاً می بایستی اوراق و اوقات مرجع کیفری به خود متهم نیز ابلاغ و ارسال شود و استثناء او صحیح نیست. و ابلاغ به وکیل او نیز کافی نمی باشد. این تبصره نیز از این حیث قابل ایراد و اشکال جدی است که بایستی مورد اصلاح مسئولین محترم قرار گیرد.

منابع

۱. آخوندی، دکتر محمود، آئین دادرسی کیفری ۱، انتشارات وزارت فرهنگ، سال ۱۳۶۸.
۲. آخوندی، دکتر محمود، آئین دادرسی کیفری ۲، انتشارات وزارت فرهنگ، سال ۱۳۷۷.
۳. آخوندی، دکتر محمود، آئین دادرسی کیفری ۳، انتشارات وزارت فرهنگ، سال ۱۳۷۷.
۴. آخوندی، دکتر محمود، آئین دادرسی کیفری ۴، (اندیشه ها)، انتشارات اشراق، سال ۱۳۸۱.
۵. آشوری، دکتر محمد، آئین دادرسی کیفری ۱، انتشارات سمت، سال ۱۳۸۳.
۶. آشوری، دکتر محمد، آئین دادرسی کیفری ۲، انتشارات سمت، سال ۱۳۸۵.
۷. آشوری، دکتر محمد و سایرین، حقوق بشر و مفاهیم مساوات، انتشارات دانشگاه تهران، سال ۱۳۸۳.
۸. آشوری، دکتر محمد، عدالت کیفری، انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۶.
۹. احمدی، دکتر نعمت، آئین دادرسی مدنی، انتشارات اطلس، سال ۱۳۷۶.
۱۰. خزانی، دکتر منوچهر، فرآیند کیفری، انتشارات گنج دانش، سال ۱۳۷۶.
۱۱. شاملو احمدی، محمد حسین، دادرسی و تحقیقات مقدماتی، نشر دادیار، سال ۱۳۸۳.
۱۲. شمس، دکتر عبدالله، آئین دادرسی مدنی ۱، انتشارات اراک، سال ۱۳۸۳.
۱۳. علوی، سید ابوذر، آئین دادرسی کیفری در آئینه نمودار، انتشارات نگانه بینه، سال ۱۳۸۷.
۱۴. اسماعیلی هریسی، ابراهیم، وکلای جوان بدانند (درس یکم)، انتشارات دادگستری، سال ۱۳۸۵.
۱۵. مدنی، دکتر سید جلال الدین، آئین دادرسی کیفری، انتشارات پایدار، سال ۱۳۸۰.
۱۶. مدنی، دکتر سید جلال الدین، آئین دادرسی مدنی ۲، انتشارات پایدار، سال ۱۳۷۷.

^{۲۲} - آئین دادرسی کیفری ۴، اندیشه ها، دکتر محمود آخوندی، انتشارات اشراق، اصل ۱۳۸۱